

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์บทละครเรื่องอภิชนานศากุนตละของกาลิทาสกับ
พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทละครเรื่องอภิชนานศากุนตละของกาลิทาสกับพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง
ศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความแตกต่างกันในรายละเอียด
บางประการ ในด้านลักษณะของละคร เนื้อเรื่อง ตัวละครและบทบาทของตัวละครสำคัญ
รวมทั้งในด้านวรรณศิลป์ ในการเปรียบเทียบและวิเคราะห์จะทำในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านลักษณะของละคร

ก. บทละครเรื่องอภิชนานศากุนตละของกาลิทาส

บทละครเรื่องอภิชนานศากุนตละของกาลิทาสเป็นละครสั้นสักฤตประเภท
รูปกะ ชนิดนาฏกะ ซึ่งแบ่งตอนของละครเป็นองก์ เป็นฉาก และแสดงบนเวที ตัวละคร
ที่สำคัญ คือ พระเอก นางเอก และตัวตลกคือ วิหุชกะ ภาษาที่ใช้ในละครนาฏกะมีมาก
มายหลายภาษา พระเอก กษัตริย์ พราหมณ์และขุนนาง พูดภาษาสันสกฤต ตัวละคร
ผู้หญิงพูดภาษาปรากฤต ตัวละครจะขับร้องเอง เจาจเอง ในบทขับร้องจะเป็นคำ-
ประพันธ์ร้องกรอง ซึ่งแต่งเป็นฉันทลักษณ์ต่าง ๆ และมีบทเจาจเป็นร้อยแก้ว ละคร-
นาฏกะจะเริ่มต้นการแสดงด้วยบทนานาที่ คือ บทสวดอำนวยพรซึ่งเป็นอารัมภบท ต่อมา
เป็นบทปรีส์ตาวนา คือ บทเบิกโรง ผู้ตรวจหรือนายโรงจะออกมาบนเวทีและพูดคุย
กับนางละคร การพูดคุยนั้นมีจุดประสงค์ในการกล่าวสรรเสริญกับผู้ประพันธ์บทละคร-
เรื่องนั้น เมื่อจบบทปรีส์ตาวนาแล้ว ก็จะเปิดฉากการแสดง เริ่มต้นเหตุการณ์ในเนื้อ-
เรื่อง และจะจบบทละครด้วยบทกรตวากย์ คือ บทสวดอำนวยพรซึ่งเป็นปัจฉิมกถา

ข. พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นละครรำและละครร้องแบบละครดึกดำบรรพ์ของไทย ละครรำของไทยนั้น
มักจะแสดงในที่โล่ง ในห้องโถง หรือกลางแจ้ง ไม่แบ่งเป็นองก์ ไม่มีฉาก และตัวละคร

ร่าอย่างเดี่ยว ถึงบทร้องก็มีผู้ร้องแทน¹ ลักษณะของภาษาที่ใช้ในบทขับร้องเป็นคำ-
 ประพันธ์ร้อยกรองประเภทกลอนแปด บทเจรจาเป็นร้อยและร้อยแก้ว ส่วนละครร้อง
 แบบละครดึกดำบรรพ์นั้น มีการแสดงบนเวที มีฉาก มีม่าน แบ่งเป็นองค์ มีบทที่ผู้แสดง
 ร้องเองและเจรจาเอง² ลักษณะของภาษาที่ใช้ในบทขับร้องเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง
 ประเภทกาพย์ ฉันท์และกลอนแปด บทเจรจาเป็นกลอนแปด ร่ายและร้อยแก้ว ละคร
 ร่าและละครร้องแบบละครดึกดำบรรพ์จะเริ่มต้นการแสดงด้วยเหตุการณ์ในท้องเรื่อง
 ละครรำจบการแสดงด้วยบทอ่านวยพรตัวละครเอกในเรื่อง ส่วนละครร้องจะจบลง
 ด้วยบทเพลงถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการเปรียบเทียบละครนาฏกะสันสกฤตกับละครรำและละครร้องแบบละคร
 ดึกดำบรรพ์ของไทยนี้ จะเห็นความแตกต่างกันในรายละเอียดบางประการได้ชัดเจน
 ละครรำและละครร้องของไทยไม่มีบทของวิหะกะ ไม่แบ่งภาษาพูดของตัวละครผู้ชาย
 กับตัวละครผู้หญิง ไม่มีบทนานที่และบทปรีศดาวนา ดังนั้น บทของสูตรธาระและนางละคร
 จึงไม่มีด้วย แต่บทอ่านวยพรในตอนท้ายอาจจะเทียบได้กับบทกรทวากย์ของละครสันสกฤต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคัดแปลงบทละครเรื่องอภิชยาน-
 ศาकुนตะของกาลิทาสให้เข้ากับลักษณะของละครไทย ดังนั้น บางส่วนที่ไม่มีในละครไทย
 เช่น บทนานที่ บทปรีศดาวนา ฯลฯ พระองค์ก็ได้ตัดออกไป แม้กระนั้นก็ดี พระองค์ก็
 ได้ทรงพยายามที่จะรักษารูปแบบของละครสันสกฤตไว้ให้มากที่สุด ดังจะเห็นได้จากถา
 ที่ทรงพัฒนาบทละครรำมาเป็นบทละครร้อง ซึ่งมีหลายส่วนที่ใกล้เคียงกับบทละครสันสกฤต
 เช่น การแบ่งตอนของละครเป็นองค์และเป็นฉาก ตัวละครขับร้องเองและเจรจาเอง
 เป็นต้น

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านเนื้อเรื่อง

บทละครเรื่องอภิชยานศาकुนตะของกาลิทาสและพระราชนิพนธ์บทละคร

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คุณุตลา, หน้า 77.

²เรื่องเดียวกัน.

เรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและส่วนที่แตกต่างกัน ซึ่งจะเปรียบเทียบให้เห็นดังต่อไปนี้

ก. ส่วนที่คล้ายคลึงกัน

เนื้อเรื่องในส่วนที่คล้ายคลึงกันมีดังนี้

ท้าวทุษยันต์ กษัตริย์แห่งนครหัสตินาปุระเสด็จออกล่าสัตว์ ทรงติดตามกวางเข้าไปจนใกล้ถึงอาศรมของพระกัณเฑาะมุณีในป่าหิมวันตะ ฤๅษีผู้เป็นศิษย์ของพระกัณเฑาะหามพระองค์มิให้ล่าสัตว์ในเขตอาศรม และได้เชื้อเชิญพระองค์ให้เสด็จเข้าไปในอาศรมซึ่งขณะนั้นพระกัณเฑาะไม่อยู่ พระมุณีได้ไปที่เทวาลัยโสมตีระถะเพื่อจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้นางศกุนตลา และได้มอบหน้าที่ต้อนรับแขกไว้แก่นาง ท้าวทุษยันต์เสด็จเข้าไปในอาศรมเพียงพระองค์เดียว ได้พบนางศกุนตลากำลังรดน้ำต้นไม้อยู่กับเพื่อนสองคน ทรงลอบชมความงามของนางและบังเกิดความรัก เมื่อทรงออกไปแสดงพระองค์ก็ได้ทราบประวัติของนางจากนางอนสุยาผู้เป็นเพื่อนว่า นางศกุนตลาเป็นธิดาของฤๅษีวิศวามิตรกับนางอัปสรเมณฑา และนางเป็นธิดาบุญธรรมของพระกัณเฑาะ ท้าวทุษยันต์ทรงดีพระทัยเมื่อทรงทราบว่า นางศกุนตลาเป็นผู้อยู่ในวาระกษัตริย์ ต่อจากนั้น พระองค์ได้เสด็จกลับไปยังที่ประทับ พวกนักบวชในอาศรมได้รับความเดือดร้อนจากการรังควานของปีศาจที่คอยรบกวนการทำพิธีกรรมทางศาสนา จึงได้ไปขอความคุ้มครองจากพระองค์ พระองค์ทรงรับคำขอด้วยความยินดี เพราะเห็นว่าเป็นโอกาสที่จะได้พบกับนางศกุนตลาอีก

ฝ่ายนางศกุนตลาเมื่อได้พบกับท้าวทุษยันต์ก็เกิดความรักจนล้มป่วยลง เพื่อนทั้งสองชวนนางไปนอนเล่นบนแท่นหินในซุ้มไม้ริมฝั่งแม่น้ำมาลินี นางศกุนตลาได้สารภาพว่า นางมีความรักท้าวทุษยันต์ตั้งแต่แรกพบ ท้าวทุษยันต์ซึ่งทรงแอบฟังอยู่จึงปรากฏพระองค์ เพื่อนทั้งสองให้โอกาสพระองค์และนางศกุนตลาได้อยู่ด้วยกันตามลำพังในที่สุด พระองค์ได้นางเป็นชายาด้วยพิธีคานธรรพวิวาห์ เมื่อจะเสด็จกลับพระนคร ทรงมอบพระธำมรงค์ให้นางไว้เป็นที่ระลึก และทรงสัญญาว่า จะส่งทูตมารับนางเข้าไปอยู่ด้วยกันในพระราชวัง วันหนึ่ง ขณะที่นางศกุนตลารุ่นคิดถึงพระสวามีอยู่นั้น ฤๅษีทรวาสีได้มาเยี่ยมอาศรม และนางมีหน้าที่ต้อนรับแขก แต่นางมีจิตถึงพระสวามีจึงมิได้ให้การต้อนรับ ฤๅษีโกรธ จึงได้สาปแช่งให้ผู้ที่นางคิดถึง ลืมนาง เพื่อนของนางได้ยินคำสาปนั้นก็ตกใจ และได้รับมาขอโทษแทน ฤๅษีได้ถอนปณคำสาปให้ว่า

ผู้ที่ลืมนางจะจำนางได้เมื่อเห็นของที่ระลึก พระกัณเฑาะว์เมื่อกลับจากการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ได้จัดส่งนางศกุนตลาไปหาสามี โดยมีผู้ไปส่ง คือ นางเคาตมีพราหมณี กับพราหมณ์สองคน ก่อนออกเดินทาง พระกัณเฑาะว์ได้ให้โอวาทและอวยพรให้นางประสบสวัสดิภาพในการเดินทาง เมื่อถึงพระราชวัง ท้าวหุขยันต์ทรงจำนางศกุนตลาไม่ได้ คอยอำนาจคำสาปของฤๅษีทิวาสี และไม่ยอมรับนาง เมื่อนางจะนำแหวนออกมายืนยัน ก็ปรากฏว่าแหวนนั้นหายเสียแล้ว นางเคาตมีกล่าวว่า แหวนคงจะตกหายขณะที่นางทำพิธีบูชาสายน้ำที่ศักราวตาร บุโรหิตโสมรชาติได้ทูลแนะนำว่า ควรให้นางได้พักอยู่ในเรือนของคนจนกว่านางจะคลอดบุตร เพราะโหรได้ทำนายไว้ว่า พระองค์จะได้พระโอรส ผู้จะได้เป็นพระจักรพรรดิ หากนางคลอดบุตรมีลักษณะเช่นนั้น ก็จะได้แสดงว่า นางเป็นมเหสีจริง ขณะที่บุโรหิตพานางไปนั้น เกิดเหตุอัศจรรย์ มีนางฟ้ามารับนางไปสู่สวรรค์

ต่อมา ราชบุรุษได้จับชาวประมงผู้หนึ่งในชื่อว่า ชโมยพระธำมรงค์ของพระราชชา ชาวประมงให้การว่าได้แหวนมาจากห้องปลาที่ตนจับได้ที่ศักราวตาร นครบาลได้นำเรื่องราวกราบทูลท้าวหุขยันต์ เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระธำมรงค์ ก็ทรงจำได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับนางศกุนตลา ทรงเศร้าโศกเสียพระทัยมาก ในขณะนั้นเอง พระอินทร์ทรงส่งเทพมาดลมาเชิญท้าวหุขยันต์ไปช่วยปราบพวทนานพ เมื่อทรงปราบได้สำเร็จ พระองค์ก็ได้เสด็จกลับสู่มนุษยโลกโดยเทวยาน มาดลเทพสารก็นำพระองค์มายังเขาเหมกฎอันเป็นที่ตั้งอาศรมของพระกัศยปเทพบิดร ท้าวหุขยันต์ได้เข้าไปนมัสการพระฤๅษี ได้พบนางศกุนตลาพร้อมด้วยกุมารในอาศรมนั้น พระกัศยปได้ประทานนางแก่พระองค์ ท้าวหุขยันต์ทรงรับนางศกุนตลาและพระภรตกุมารกลับสู่นครหัสตินาปุระด้วยความสุข

ข. ส่วนที่แตกต่างกัน

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลามีบางส่วนที่แตกต่างจากบทละครเรื่องอภิชยานุสาวิต ส่วนที่แตกต่างกัน เป็นเหตุการณ์ที่เป็นรายละเอียดบางประการ ซึ่งสามารถจัดได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ส่วนที่เปลี่ยนแปลง

เหตุการณ์ในเรื่องศกุนตลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงจากอภิศกุนตลาศกุนตละมีอยู่ 4 เหตุการณ์ ซึ่งจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน ดังนี้

อภิศกุนตลาศกุนตละ	พระราชนิพนธ์บทละครรำ	พระราชนิพนธ์บทละครร้อง
1. ท้าวทุษยันต์ทรงแอบมองนางศกุนตลาและทรงสบโอกาสที่จะออกไปแสดงพระองค์ในตอนที่เพื่อนทั้งสองของนางบอกให้นางขอความช่วยเหลือจากท้าวทุษยันต์ในกรณีที่ตั้งมาบินวนเวียนตอมหน้านาง	1. ในขณะที่ท้าวทุษยันต์ทรงแอบมองนางศกุนตลา นางปิยวาทีได้เห็นพระองค์อยู่ในพุ่มไม้ จึงเอะอะขึ้น ทั้งสามนางตกใจกลัวและจะพากันวิ่งหนี ท้าวทุษยันต์จึงต้องปรากฏพระองค์	1. นางปิยวาทีมองเห็นท้าวทุษยันต์ทรงแอบซ่อนอยู่ จึงเอะอะขึ้น นางอนุสุยาให้พวกทาสช่วยกันค้นหาตัว ท้าวทุษยันต์จึงทรงออกมาจากพุ่มไม้
2. ชาวประมงพบแหวนในท้องของปลาตะเพียน	2. ชาวประมงพบแหวนในท้องของปลาเทโพ	2. เช่นเดียวกับในบทละครรำ
3. ท้าวทุษยันต์ทรงได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้ไปปราบทานพทุรชัยผู้เป็นลูกของทานพกาลเนมิ	3. ท้าวทุษยันต์เสด็จไปปราบทานพกาลเนมิ	3. เช่นเดียวกับในบทละครรำ
4. ในองค์สุดท้าย ท้าวทุษยันต์เสด็จมาในเทวยานพร้อมด้วยเทพมาตลี ทรงแวะเข้าไปนมัสการพระมารีจะ ในอาศรมที่เชิงเขาเหมกฏ	4. ท้าวทุษยันต์แวะเข้าไปนมัสการพระกศปเทพบิดรพร้อมด้วยเทพมาตลี พระเทพบิดรทรงเอ็นดูพระองค์และตรัสว่า จะประทาน	4. เช่นเดียวกับในบทละครรำ

อภิษยานุศาสตร์	พระราชินีพันธุทละครร่า	พระราชินีพันธุทละครร่าอง
ทรงพบกุมารผู้หนึ่งกำลังเล่นอยู่กับลูกสิงโต ต่อมาได้ทอดพระเนตรเห็นนางศกุนตลา พระมารีจะตรีส์เลาถึงคำสาปของฤษีทรวาสี และทรงอำนวยการให้ทั้งสามอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข	นางงามเป็นรางวัลแก่พระองค์ พระอหิทธิเทพมารดาได้ไปพานางศกุนตลากับพระกรตกุมารมาเฝ้าท้าวหุขยันต์ พระเทพบิทรตรีส์เลาถึงคำสาปของพระทรวาสดาบส และทรงอำนวยการให้ทั้งสามอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข	

2. ส่วนที่ตัดออก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดเหตุการณ์ในอภิษยานุศาสตร์ออกไปหลายเหตุการณ์ คือ

ก) เหตุการณ์ที่บอกกลางดีและกลางร้ายของท้าวหุขยันต์กับนางศกุนตลา

ข) เหตุการณ์ตอนที่หึงบินวนเวียนตอมหน้านางศกุนตลา

ค) การประทานแหวนแก่เพื่อนของนางศกุนตลาเพื่อเป็นค่าไถ่ตัวนางศกุนตลาจากการรตนน้ำตมไม้

ง) ข่าวย่างป่ามารบกวอาศรม

จ) เหตุการณ์ที่เป็นบทบาทของวิหุขกะและนางอัสร์สาณุมตี

ฉ) ข่าวคราวจากพระมารดาที่ขอให้ท้าวหุขยันต์เสด็จกลับไป

รวมพิธีปุตรภิณฑปาลนะในพระนครหลวง

ช) การเขียนจดหมายรักบนิไบบัวของนางศกุนตลา

ฌ) บทเพลงของพระราชินีหงส์ปัทมา

ฎ) การกล่าวถึงพระราชินีวสุมตีและการวาดภาพนางศกุนตลา

ฏ) เหตุการณ์เกี่ยวกับการตายของนายพาดิชนมิตร

๗) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างท้าวทุษยันต์กับกุมารน้อยโอรสของพระองค์ในอาศรมของพระมารีจะ

๘) เหตุการณ์ที่พระมารีจะให้ลูกศิษย์ชื่อ คาลวะ ไปแจ้งข่าวดีแก่พระกัณเฑาะว่า ท้าวทุษยันต์ทรงหลุดพ้นจากคำสาปของฤษีทิวาสีแล้ว และทรงรับนางศกุนตลาและโอรสไปอยู่ร่วมกับพระองค์ในนครหัสตินาปุระ

3. ส่วนที่เพิ่มเติม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมเหตุการณ์ขึ้นสองตอน ซึ่งนับเป็นฉากสองฉาก คือ ฉากวิมานพระอินทร์ ในเหตุการณ์ตอนที่พระอินทร์มีเทวบัญชาให้กับเทพมาตาลี กับฉากการสู้รบระหว่างทัพฝ่ายเทวดากับทัพฝ่ายทานพในพระราชนิพนธ์บทละครว่า นอกจากเหตุการณ์ที่เป็นฉากสองฉากดังกล่าวนี้แล้ว ทรงเพิ่มเติมเหตุการณ์อีกตอนหนึ่ง คือ การประทานพระธำมรงค์แก่นางศกุนตลาก่อนที่จะเสด็จกลับพระนคร ซึ่งเหตุการณ์ตอนนี้อยู่ในอภิธานศกุนตละมีเพียงการกล่าวถึงในคำประพันธ์บทที่ 12 ขององก์ที่ 6 เท่านั้น

จากการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในส่วนที่คล้ายคลึงและในส่วนที่แตกต่างกันระหว่างบทละครเรื่องอภิธานศกุนตละกับพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลานั้น จะเห็นได้ว่า เนื้อเรื่องส่วนที่เป็นแกนสำคัญนั้นคล้ายคลึงกัน ส่วนที่แตกต่างกันเป็นเหตุการณ์ที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลง ตัดออกและเพิ่มเติมเข้าไป เพื่อให้เหมาะสมแก่การเป็นละครว่าและละครร้องแบบไทย ส่วนที่ทรงตัดออกไปนั้นมีมากกว่าส่วนที่ทรงเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติม เหตุผลในเรื่องนี้ก็คงจะเพื่อทำให้เนื้อเรื่องกระชับขึ้น ไม่ให้มีเหตุการณ์มากมายอันจะทำให้ยากลำบากแก่การจัดแสดงในรูปของละครไทย การเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์บางอย่างก็เพื่อจุดประสงค์เช่นกัน อีกประการหนึ่ง ละครของไทยมิได้มุ่งให้เกิดรสอย่างละครสันสกฤต แต่มุ่งแสดงท่าร่าที่งดงามประณีตและบทขับร้องที่ไพเราะ เพราะฉะนั้น เหตุการณ์ที่เป็นเครื่องเสริมส่งให้เกิดรสอันมิใช่เหตุการณ์ที่จำเป็นสำหรับละครไทย พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีเนื้อเรื่องแตกต่างจากบทละครเรื่องอภิธานศกุนตละของกาลิทาสในบางประการด้วย เหตุดังกล่าวนี้

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในคานตัวละครและบทบาทของตัวละครสำคัญ

ก. จำนวนและชื่อตัวละคร จำนวนและชื่อตัวละครในบทละครเรื่อง เรื่องอภิชนานศากุนตละนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 ข้อ ข. ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ส่วนจำนวนและชื่อตัวละครในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้โดยละเอียดในบทที่ 5 ข้อ ข. ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เช่นกัน ดังนั้น ในการเปรียบเทียบจำนวนและชื่อตัวละครในบทนี้ ผู้วิจัยจะไม่ยกชื่อของตัวละครมากล่าวซ้ำอีก แต่จะเปรียบเทียบและวิเคราะห์ไปตามลำดับ ดังนี้

1. ชื่อตัวละครที่เหมือนกัน ชื่อตัวละครในอภิชนานศากุนตละและในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาที่เหมือนกัน มีดังนี้

ท้าวทุษยันต์	กรตกุมาร
โสมรตบุโรหิต	พระกัณเฑาะ
มุนีศำรทิวัด	มิตรราวสุ
พระวิศวามิตร	วาทายน
ศกุนตลา	เมนกา
อหิติเพพมารดา	

2. ชื่อตัวละครที่ต่างกันเล็กน้อย

อภิชนานศากุนตละ	บทพระราชนิพนธ์เรื่องศกุนตลา
ทานพกาลเนมิ	ทานพกาลเนมิ, ทานพเนมิ
ศำรงครวระ	ศรณคะรพ
หุรวาสีส	พระหุรวาสตาบส
กัศยปะ	กศป
เทพมาตลี	เทพมาตุลี, เทพมาตะลี
ปริยัมวทา	ปียวาท
อนสุยา	อนสุยา
เคาคมี	โคตมี

3. ชื่อตัวละครที่ต่างกัน

อภิชนานศากุนตละ	บทพระราชนิพนธ์เรื่องศกุนตลา
สูตะ	สารถิ
ไวชานสะ	ฤช
เคาตมะ	พราหมณ์
สูจกะ	ราชบุรุษ 1
ชานุกะ	ราชบุรุษ 2
ธิวระ	กุมภิส
มฆวัน	พระอินทร์
ปิตุนะ	เสนาผู้ใหญ่
ยวนี	นางพระกำนัล
เจตรวตี	นางพระกำนัล

4. ชื่อตัวละครในอภิชนานศากุนตละที่ไม่มีในบทพระราชนิพนธ์

สูตรธาระ	ภัทรเสน
วิหษกะ (มารู้พยะ)	โรวตกะ
กรภกะ	ไวตาลิเกา
หารีตะ	ชยันตะ
นารทะ	ธนมิตร
คาลวะ	มารภักเษยะ
ทุรชัย	นฎิ
सानุมตี	ราชินีหังสปทิกา
ราชินีวสุมตี	จตุริกา
ประกฤติกา	มธฤริกา
ตรลิกา	สุวรรณตา
ตบัสวินี	

5. ชื่อตัวละครในบทพระราชนิพนธ์ที่ไม่มีในอภินิหารสาकुนตละ

มนุษย์บริวารพระกศป	พราหมณ์บริวารพระกศป
ยักษ์บริวารพระกศป	นาคบริวารพระกศป
ท้าวจรูญ	คนธรรพ์(พลท้าวจรูญ)
ท้าววิรุฬหก	เทวดา(พลท้าววิรุฬหก)
ท้าวภูเวร	ยักษ์(พลท้าวภูเวร)
ท้าววิรูปักษ์	นาค(พลท้าววิรูปักษ์)

ในการเปรียบเทียบชื่อตัวละครระหว่างอภินิหารสาकुนตละกับพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศकुนตลานี้ จะเห็นได้ว่า จำนวนตัวละครในอภินิหารสาकुนตละมีมากกว่าในบทพระราชนิพนธ์ และมีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถ่ายทอดบทละครเรื่องศकुนตลาจากฉบับภาษาอังกฤษของ Sir William Jones และทรงอาศัยฉบับของ Sir Monier Monier-Williams เป็นฉบับเทียบเคียง Sir William Jones ได้แปลบทละครเรื่องอภินิหารสาकुนตละจากภาษาสันสกฤตฉบับเบงกาลี ส่วน Sir Monier Monier-Williams แปลจากฉบับเทวนาครี ชื่อตัวละครบางตัวในฉบับภาษาสันสกฤตทั้งสองฉบับต่างกันดังนี้

<u>ฉบับเบงกาลี</u>	<u>ฉบับเทวนาครี</u>
หุชมันต์, หุชมันต์	หุชมันต์
อนุสุยา	อนุสุยา
ปารวตายน	วาคายน
มิศรเกศี	सानุมตี
ปิงคลีกา	ทรลีกา
ธนวฤทธิ	ธนมิตร
สังโกจนะ	มารกัมพะยะ
มาธัพยะ	มาธัพยะ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้ชื่อตัวละครบางตัวจากฉบับเทวนาครี เช่น หุชมันต์และวาคายน และทรงใช้บางชื่อจากฉบับเบงกาลี เช่น

อนุสุยา มิได้ทรงใช้ชื่อจากฉบับเบงกาลีทั้งหมด ส่วนชื่อที่ต่างกันเล็กน้อยในข้อ 2 นั้น ทรงดัดแปลงให้สะดวกกับการอ่านและการสะกดในภาษาไทย คือ ทรงตัดให้สั้นเข้าหนึ่ง พยางค์ เช่น ทูรวาสี เป็น ทูรวาส หรือทรงตัดสระตัวสุดท้ายทิ้ง ให้พยัญชนะต้นของ สระนั้นเป็นตัวสะกด และทรงเปลี่ยนแปลงเสียงของคำให้สะดวกแก่การออกเสียงใน ภาษาไทย เช่น ศ่างครวระ เป็น ศรณคระ พริชัยวทา เป็น ปิยวาท คำที่ลงท้าย ด้วยสระอิ ทรงเปลี่ยนเป็นสระอี เช่น มาตลี เป็น มาตะลี กาลเนมิ เป็น กาลเนมี ส่วนชื่อตัวละครที่ต่างกันข้อ 3 นั้น เป็นชื่อตัวละครที่ไม่สำคัญ ในอภิษณานศากุนตละ เป็นชื่อเฉพาะ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์เป็นชื่อตำแหน่ง ชื่อที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงมีอยู่ ชื่อหนึ่ง คือ ชื่อชาวประมง ในอภิษณานศากุนตละใช้ว่า ธีวระ แปลว่า ชาวประมง ในบทพระราชนิพนธ์ใช้ว่า กุมภิล ซึ่งแปลว่า ขโมย ชื่อตัวละครในข้อ 4 คือที่ไม่มีใน บทพระราชนิพนธ์ เป็นชื่อตัวละครในเหตุการณ์ที่ทรงตัดออกไป และชื่อตัวละครในข้อ 5 ที่ไม่มีในอภิษณานศากุนตละ เป็นชื่อตัวละครในเหตุการณ์ที่ทรงเพิ่มเติมเข้ามาในฉาก การสู้รบระหว่างทัพเหวดากับทัพฝ่ายทานพินพระราชนิพนธ์มโหฬาร

ข. บทบาทของตัวละครสำคัญ บทบาทของตัวละครสำคัญมีความคล้ายคลึง และความแตกต่างกัน ดังนี้

1. ท้าวทุษยันต์ บทบาทของท้าวทุษยันต์ในอภิษณานศากุนตละและใน บทพระราชนิพนธ์มีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมากในด้านความเป็นพระราชอาชฎิ์ซึ่ง ราชธรรม ความมีคารวะอย่างสูงต่อผู้ทรงศีล ความเป็นวีรบุรุษ กล้าหาญ เด็ดเดี่ยวลาด สู้ซุ่มและสุภาพอ่อนโยน มีความรักต่อนางศกุนตลาอย่างลึกซึ้งและมั่นคง ส่วนที่แตกต่าง กันนั้นมีอยู่เป็นส่วนน้อยในรายละเอียดปลีกย่อยบางประการ ในอภิษณานศากุนตละ ท้าวทุษยันต์มีชายาอยู่ก่อนแล้วสองนาง คือ พระราชินีหงส์พิกากับพระราชินีวสุมตี แต่ในบทพระราชนิพนธ์ ไม่ปรากฏว่าท้าวทุษยันต์มีชายามาก่อน ในด้านอุปนิสัย ท้าว- ทุษยันต์ในอภิษณานศากุนตละมีความสุภาพ หุดจาอ่อนหวานและไม่เปิดเผยพระองค์ เช่น ในตอนที่เสด็จเข้าไปเยือนอาศรมของพระกัณเฑาะ ไม่ทรงเปิดเผยว่าพระองค์เป็นพระราช อา แต่บอกว่าเป็นราชบุรุษที่พระราชอาทรงแต่งตั้งให้มาตรวจตราความเป็นไปในอาศรม และทรงได้ถามถึงกำเนิดของนางศกุนตลาโดยทางอ้อม ส่วนในบทพระราชนิพนธ์นั้น

ท้าวทุษยันต์ทรงแนะนำพระองค์เองว่าเป็นพระราชา และทรงไต่ถามถึงกำเนิดของนาง ศกุนตลาในทันทีและตรง ๆ นอกจากนี้แล้ว ในตอนที่ทอดพระเนตรเห็นพระธำมรงค์ แล้วทรงระลึกถึงนางศกุนตลาได้ขึ้น ในอภิษฐานศำกุนตละ ท้าวทุษยันต์ทรงเส้ร้าโศก ไม่เป็นอันกินอันนอน จนถึงกับเป็นลมสิ้นพระสติ แต่ในบทพระราชนิพนธ์ ท้าวทุษยันต์ถึง กับคลัง กริ้วโกรธและไล่ทุบตีนางสนมกำนัล

บทบาทของท้าวทุษยันต์ที่แตกต่างกันนี้ แสดงถึงลักษณะของพระเอกในละคร สันสกฤตกับในละครไทย บทบาทของท้าวทุษยันต์ในอภิษฐานศำกุนตละแสดงภาพของ พระเอกผู้ดีพร้อม ไม่มีที่ติ เป็นพระเอกในอุดมคติ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ แสดงภาพ ของพระเอกที่ดูจะเป็นคนจริง ๆ เหมือนมนุษย์ธรรมดาทั่วไป คือ เปิดเผย ตรงไปตรงมา และคลุ้มคลั่งได้ในยามที่เส้ร้าโศก

2. นางศกุนตลา บทบาทของนางศกุนตลาในอภิษฐานศำกุนตละและใน บทพระราชนิพนธ์ มีความคล้ายคลึงกันมากในด้านประวัติการกำเนิดของนาง ความเป็น หญิงผู้มีความงามเป็นเลิศ ความผูกพันต่อทุกสิ่งในธรรมชาติและการมีความรักความภักดี ต่อพระสวามีอย่างมั่นคง บทบาทที่แตกต่างกันเล็กน้อยก็คือ ในอภิษฐานศำกุนตละ นางศกุนตลาเป็นหญิงที่มีความเป็นกุลสตรี มีความละเอียดและพูดจาสุภาพอ่อนหวานอยู่เสมอ นางไม่เคยโต้เถียงต่อปากต่อคำกับผู้อื่น แม้ในยามที่นางถูกพระราชอาปฏิเสธ นางก็ มิได้ขมขู่ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ นางศกุนตลาถูกพูดโต้ตอบกับนางอนุสุยา จนนาง อนุสุยาต้องกล่าวว่า "แม่ศกุนตลานี้ หล่อนช่างปากกล้าเหลือใจจริง ๆ ระยะเวลา" ในยามที่นางถูกพระราชอาปฏิเสธ นางโกรธและตอว่าพระองค์ด้วยถ้อยคำที่รุนแรงว่า

ทรงภพ พระองค์เองไม่มีข้างอายุ	ผู้ป็นโปรูปลือสาย พูดงายขอนยอกกลลอคคำ ฯ
----------------------------------	--

บทบาทของนางศกุนตลาในอภิษฐานศำกุนตละแสดงภาพของหญิงดีในอุดมคติ ของชาวอินเดียและเป็นแบบฉบับของนางเอกสมบุรณ์แบบ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ แสดงลักษณะของหญิงในสังคมไทยที่กล้าพูด กล้าโต้แย้ง ซึ่งแก่นางเอกในนวนิยายไทย ปัจจุบันก็มีลักษณะเช่นนี้

3. นางอนสุยาและนางปริยัมวาทา บทบาทของนางอนสุยาและนางปริยัมวาทาในอภิษฐานศากุนตละและในบทพระราชนิพนธ์มีความแตกต่างกันบางประการ ในอภิษฐานศากุนตละ นางทั้งสองเป็นเพื่อนสนิทของนางศกุนตลา เป็นแบบฉบับของเพื่อนแท้ที่มีความรักต่อกัน ยิ่งพี่น้องร่วมสายโลหิต นางอนสุยาเป็นคนช่างคิดและมีเหตุผล นางปริยัมวาทาเป็นคนช่างพูดและร่าเริง และมีบทบาทในท้องเรื่องมากกว่านางอนสุยา ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ นางทั้งสองเป็นผู้เลี้ยงของนางศกุนตลา นางอนสุยาจะเป็นคนช่างพูด ร่าเริงและมีบทบาทมากกว่านางปริยวาท เช่น บทบาทตอน อ่อนวอนอุษิตุรวาสีให้พอนปรนเรื่องคำสาปนั้น ในอภิษฐานศากุนตละ เป็นบทบาทของนางปริยัมวาทา แต่ในบทพระราชนิพนธ์ เป็นบทบาทของนางอนสุยา

บทบาทของตัวละครสำคัญมีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก ส่วนที่แตกต่างกันเป็นไปในด้านอุปนิสัยบางประการของตัวละคร ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยของชายและหญิงที่เป็นตัวเอกในละครสั้นสกดกกับในละครไทย หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ในสังคมของคนอินเดียกับของคนไทย ซึ่งลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันนี้ ทำให้ตัวละครเอกในบทพระราชนิพนธ์มีลักษณะเป็นคนจริง ๆ มากกว่าในอภิษฐานศากุนตละ ซึ่งมีลักษณะเป็นคนในอุดมคติ

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านวรรณศิลป์

บทละครเรื่องอภิษฐานศากุนตละและพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลา เป็นวรรณคดีบทละครที่มีคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์อย่างสูง บทละครเรื่องอภิษฐานศากุนตละของกาลิทาสนั้น ได้ชื่อว่าเป็นบทละครสั้นสกดกที่มีชื่อเสียงที่สุด เป็นที่นิยมอ่านกันอย่างกว้างขวางทั่วทุกภาคของอินเดีย และมีการแปลเป็นภาษาต่างประเทศมากมายหลายภาษา ส่วนพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ชื่อว่าเป็นวรรณคดีบทละครที่มีชื่อเสียงเล่มหนึ่งของไทย และเป็นบทละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นทั้งบทละครรำและบทละครร้องถึง 4 ส่วนวน และยังทรงพระราชนิพนธ์เป็นส่วนร้อยแก้วอีกหลายส่วนวนด้วย นอกจากนี้ ยังทรงวาดภาพฝีพระหัตถ์ชุดศกุนตลาถึงร้อยภาพ ซึ่งนับเป็นลักษณะพิเศษมาก เพราะพระองค์มิได้ทรงวาดภาพชุดละครเรื่องอื่นเลย

ดังเป็นที่ทราบกันว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาเพื่อให้เหมาะแก่การแสดงแบบละครไทย มิได้ดำเนินการตามแบบละครนาฏกอย่างต้นฉบับเดิม ดังนั้น ลักษณะคำประพันธ์และท่วงทำนองการเขียนจึงแตกต่างจากอภิธานศกุนตละของกาลิทาส ในการเปรียบเทียบในด้านวรรณศิลป์นี้จะยกพระราชนิพนธ์ส่วนที่ 4 ส่วนเดียวมาเปรียบเทียบ ทั้งนี้ก็เพราะว่า พระราชนิพนธ์ส่วนที่ 4 จัดว่ามีคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์มากกว่าส่วนอื่น ๆ

ความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันในด้านวรรณศิลป์ระหว่างบทละครเรื่องอภิธานศกุนตละของกาลิทาสกับพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีดังนี้

ก. ลักษณะคำประพันธ์ ลักษณะคำประพันธ์ในอภิธานศกุนตละและในบทพระราชนิพนธ์มีความคล้ายคลึงกันในด้านที่เป็นคำประพันธ์ร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ในอภิธานศกุนตละ บทร้อยแก้วมีอยู่น้อยและเป็นภาษาง่าย ๆ ใช้ในบทสนทนาโต้ตอบในบทรำพึงรำพัน หรือในบทบรรยายเหตุการณ์ บทร้อยกรองมีอยู่เป็นจำนวนมาก ประพันธ์ขึ้นด้วยฉันท 3 ประเภท 23 ชนิด ดังที่มีรายละเอียดอยู่ในบทที่ 4 ของวิธานิพนธ์ฉบับนี้ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์นี้ บทร้อยแก้วมีอยู่เพียงตอนเดียว คือ ในตอนที่ 2 องค์กร 2 ฉากที่ 1 ส่วนที่เหลือทั้งหมดเป็นบทร้อยกรองซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลอนแปด มีร้อย กากพย์และฉันทบ้าง คำประพันธ์ที่เป็นฉันทมีอยู่เพียงชนิดเดียว คือ อินทรวิชัยฉันท 11 ปรากฏอยู่เพียง 2 บท คือในบทร้องทำนองสรภัญญะระหว่างศกุนตลา กับอนุสุยา และบทพากย์พระกนิษฐาในตอนที่ 2 องค์กร 1 ฉากที่ 1 และฉากที่ 2

ความแตกต่างในคำประพันธ์ร้อยกรองระหว่างอภิธานศกุนตละกับบทพระราชนิพนธ์เป็นไปตามลักษณะคำประพันธ์ของแต่ละภาษา ในภาษาสันสกฤต บทร้อยกรองทุกประเภททุกชนิดเป็นฉันททั้งสิ้น ส่วนบทร้อยกรองของไทยมีโคลง ฉันท กากพย์ กลอน และร้อย บทร้อยกรองส่วนมากในบทพระราชนิพนธ์เป็นกลอนแปด เพราะสามารถประพันธ์ให้เข้ากับทำนองและทำนองเพลงได้ง่ายกว่าบทร้อยกรองประเภทอื่น

ข. ท้วงท้วง องการเขียน ท้วงท้วง องการเขียน ระหว่าง อภิษฐาน คำคุณ ตละ และ บท พระ ราช นิพนธ์ มี ความ ต่าง กัน ซึ่ง สามารถ จะ ยก มา เปรียบเทียบ ให้ เห็น ความ ต่าง ใน เหตุ การ ณ 7 ตอน ด้วย กัน คือ

1. ตอน เริ่ม เรื่อง

อภิษฐาน คำคุณ ตละ เริ่ม เรื่อง อง ก ที่ 1 ฉาก ที่ 1 ด้วย ภาพ ท้าว ทุษ ยันต์ ทรง รถ เสด็จ คิด ตาม กวาง มา อย่าง รวดเร็ว ดู น่า ตื่น เต้น และ เรา ใจ ว่า

(พระ ราช อา ผู้ ทรง ศร และ ธนู ทรง รถ เสด็จ คิด ตาม กวาง ออก มา พร้อม ด้วย สาร ถี)
สาร ถี - (มอง ดู พระ ราช า และ กวาง กราบ ทูล ว่า)

ข้า แต่ พระ องค์ ผู้ ทรง พระ ชน มา อยู่ ยี่ นาน

เมื่อ ข้า พ เจ้า ทูล อ ส วย ตาม อง กวาง คำ และ พระ องค์ ผู้ ทรง กำลัง ขึ้น สาย ธนู ดู ราว กับ ว่า ข้า พ เจ้า มอง เห็น องค์ พระ ศิวะ ผู้ กำลัง เสด็จ คิด ตาม กวาง มา ปรากฏ แก่ สาย ตา

ส่วน ใน บท พระ ราช นิพนธ์ เริ่ม เรื่อง ตอน ที่ 1 อง ก ที่ 1 ฉาก ที่ 1 ด้วย เพลง ช้า บรรยาย ภาพ ท้าว ทุษ ยันต์ บรม ห ล ย์ ไต่ ต้น ไม้ ใน ป่า พร้อม ด้วย ไพร พล ว่า

เมื่อนั้น
บรม ห ล ย์ ไม้ ใน พ นา
เมื่อย ลา ลา เนื่อ มา หลาย วัน
จน จวน จะ สิ้น รา ตรี

อง ค ท้าว ทุษ ยันต์ น า ดา
สุ ชา ภิ รม ย ิน ติ
แรม กลาง ไพร ส ณ ์ สุ ชี
ภูมิ พล ิก พ ิน ค ัน นิ ท รา

ฯลฯ

ต่อมา เปิด ฉาก ท้าว ทุษ ยันต์ ต้น บรม ห ล ย์ ชม ธ รร ม ชา ติ ปลุก โย ธา ล
แล้ว เสด็จ ออก คิด ตาม กวาง ท้วง ท้วง อง การ แต่ง เช่น นี้ เป็น แบบ ละคร ไทย คือ พอ เริ่ม
เรื่อง จะ ต้อง เป็น บท พระ เอ คร ว่า เพลง ช้า เป็น การ บรรยาย เหตุ การ ณ ไป ด้วย

ถ้า จะ เปรียบเทียบ กัน แล้ว ตอน เริ่ม เรื่อง ของ กา ลิ ทา ส กุ มี ชีวิต ที่ ว่า
น่า ตื่น เต้น และ เรา ใจ ผู้ ชม มาก กว่า บท พระ ราช นิพนธ์

2. ตอน ชม กวาง

อภิษฐาน คำคุณ ตละ มี บท ชม กวาง ใน อง ก ที่ 1 คำ ประ พันธ์ บท ที่ 7 ว่า

ดวงตัวนี้มีสายตาจับจ้องร้อมมาที่โลตามาตลอดเวลาด้วยท่วงท่าที่
งดงาม คือ ท่าเหยี่ยวหลังกามอง
มันพยายามหือตัวให้เล็กที่สุด เพราะกลัวจะถูกศร
มันกำลังทำให้หนทางเปลอนกลนควยหญาที่มันเคียวคางอยู่บลวหลน
ออกมาจากปากที่เปืออา เพราะความเหนอยออน
เจ้าจุงคูลี จากกาที่มันกระโดดขึ้นสูง ทำให้เห็นชัดว่า
ตัวของมันลอยอยู่บนอากาศมากกว่าอยู่บนพื้นดิน

บทชมกวางซึ่งเป็นบทร้องทำนองกาเรียนทองในบทพระราชนิพนธ์

มีข้อความว่า

เหยียบเห็นกวางอำคำขลับ
งามเขาเป็นกิ่งกาญจนา
คอกงเป็นวงราววาด
เหยี่ยวหนามาถูกมี
ยามวิ้งวิ้งเร็วดังลมส่ง
จอมกษัตริ์เร่งรัดพระธรราย

งามสรรพสะพรังดังเลขา
งามตานิลรัตนรุจี
รูปสอาดราวนางสำอางค์ศรี
งามดั่งนารีชำเลื่องอายุ
ตัดตรงทงพลันต้นผาย
กระทั่งถึงชายไพรวัน ๆ

บทชมกวางของกาลิหาสให้ภาพกวางที่ปราดเปรียวที่กำลังวิ่งหนี
การติดตามอย่างสุดกำลัง เป็นภาพกวางที่มองเห็นในระยะไกล และเป็นการพรรณนา
กวางที่กำลังวิ่งเตลิดหนี ชมความรวดเร็วปราดเปรียวของกวาง ส่วนบทชมกวางใน
บทพระราชนิพนธ์ เป็นการชมกวางในระยะใกล้และดูประหนึ่งเป็นกวางที่กำลังเฝ้ากรวด
เพราะชมความงามของรูปร่าง ของเขา ตาและคอ เป็นกวางที่มีลักษณะเป็นนางกวาง
คือ พรรณनावางามดั่งผู้หญิงที่ชำเลื่องอายุ ในส่วนที่พรรณนาความรวดเร็ว นั้น พรรณนา
ไว้เพียงบาทเดียวในบทสุดท้าย

บทชมกวางนี้ แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัวมิได้ทรงถาดทอดใจความจากต้นฉบับเดิม หากทรงพระราชนิพนธ์เพื่อให้เข้ากับ
ลักษณะของละครรำและละครร้องแบบไทย ทรงคิดแปลงบทชมการวิ่งเตลิดหนีของกวาง
ให้เป็นบทร้องชมความงามของกวาง เพื่อว่าผู้แสดงสามารถจะทำท่าประกอบบทร้องได้

3. ตอนชมโฉมนางศกุนตลา

ในอภิศกุนตลา ท้าวทุษยันต์ชมโฉมนางศกุนตลาในองคที่ 1
คำประพันธ์บทที่ 19 ว่า

ริมฝีปากมีสีแดง เรือคังใบไม้อ่อน แขนทั้งสองคังกิ่งไม้ท่อนละมุน
วัยครุณีอันงามยวนตาเสมือนบุปผาแรกแย้มนน เบงบานอยู่ทั่วสรรพางค์กาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพรรณนาความงามของ
นางศกุนตลาในบทรองชมโฉมว่า

คูผิวสีนวลล่องออ่อน	มะลิซ้อนคู่คำไปหมกสิ้น
สองเนตรงามกว่ามฤตดิน	นางนี้เป็นปิ่นโลกา
งามโอษฐ์คังใบไม้อ่อน	งามกรคังลายเลขา
งามรูปเลอสรระขวัญฟ้า	งามยิ่งบุปผาเบงบาน ฯ

บทชมโฉมในบทพระราชนิพนธ์บทแรกเป็นของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยแท้ และเป็นบทที่มีความไพเราะมาก ให้ภาพพจน์แจ่มชัด
โดยเฉพาะในบาทแรกที่ว่า "คูผิวสีนวลล่องออ่อน มะลิซ้อนคู่คำไปหมกสิ้น" ให้ภาพ
ความเปล่งปลั่งและความขาวนวลบริสุทธิ์ ส่วนบทหลังนั้นเปลี่ยนใจความของกาลิทาส
แต่ไม่เหมือนที่เดียว กาลิทาสชมปากของนางว่า มีสีแดงเรือคังใบไม้อ่อน พระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า "งามโอษฐ์คังใบไม้อ่อน"
ซึ่งใบไม้อ่อนในที่นี้อาจจะหมายรวมถึงรูปลักษณะเร็ววเล็ก มีความอ่อนละมุนนุ่มนวล และ
มีสีแดงเรือ ๆ คูจะมีความหมายกว้างกว่าของกาลิทาส กาลิทาสเปรียบความอ่อนละมุน
ของแขนนางว่า เหมือนกิ่งไม้อ่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ
ราชนิพนธ์ว่า "งามกรคังลายเลขา" คือแขนนางงามเหมือนลายเขียน ซึ่งให้ภาพความ-
อ่อนละมุน ส่วนบทสุดท้ายนั้น กาลิทาสชมโฉมนางว่า วัยสาวรุ่นครุณีอันงามยวนตาเหมือน
ดอกไม้แรกแย้ม เบงบานอยู่ทั่วกายของนาง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ชมโฉมนางว่างามยิ่งกว่าดอกไม้ที่เบงบาน ข้อความในบาทสุดท้ายนี้ไม่ตรงกัน

บทชมโฉมนางศกุนตลาทั้งในอภิษยานศกุนตละและในบทพระราชนิพนธ์มีความไพเราะและให้ภาพพจน์ที่แจ่มชัดเกือบจะพอ ๆ กัน แต่ใจความไม่ตรงกันทีเดียว ใจความในอภิษยานศกุนตละให้ความหมายที่ชัดเจนและเป็นธรรมชาติมากกว่าในบทพระราชนิพนธ์

4. ตอนฉากรักระหว่างนางศกุนตลากับท้าวทุษยันต์

องก์ที่ 3 ของอภิษยานศกุนตละ ในฉากขุ้มไม้ริมฝั่งแม่น้ำมาลินี เป็นฉากรักระหว่างนางศกุนตลากับท้าวทุษยันต์ นางศกุนตลาได้เขียนจดหมายรักบนใบบัวถึงท้าวทุษยันต์ (คำประพันธ์บทที่ 14) พรรณนาถึงความทุกข์ทรมานที่ยังเกิดขึ้น เพราะความปรารถนาในความรักว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ไร้ความเมตตา หม่อมฉันไม่ทราบถึงพระกมลของพระองค์ แต่พระกามเทพทรงแค้นเหวอย่างรุนแรงยิ่งนักทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน ต่อวิหะของหม่อมฉันที่มีความปรารถนาตั้งอยู่ในพระองค์

ท้าวทุษยันต์ศรีสตอบนาง (คำประพันธ์บทที่ 15) ว่า

โอ้นางผู้มีรูปร่างบอบบาง พระกามเทพทรงแค้นเหวอย่างไม่หยุดยั้งก็จริง แต่พระองค์ทรงทำให้ฉันมอดไหม้ไปหมดสิ้น เพราะวากลางวันทำให้ดวงจันทร์ซีดเขียวได้ แต่จะไม่สามารถทำให้กอบัวกุมุทซีดเขียวได้เลย

ในตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 3 ของบทพระราชนิพนธ์ มีบทร้องทำนองเพลงพัดชา นางศกุนตลาสารภาพกับพี่เลี้ยงทั้งสองถึงความรักที่มีต่อท้าวทุษยันต์ว่า

พอได้ประสบพบเนตร
เหมือนศรีศักดิ์มาปักกลางหทัย
งามทรงเหมือนองค์เทวราช
ข้าเสนาเพราะรศพจมาน
นี้ ๆ ก็อยากเข้าชิด
ดูไปไม่แลเห็นทาง
ทำไฉนจะดูใหญ่โต
บางทีพระจะไม่จงรัก

ทรงเดชโปรพเป็นใหญ่
ดวงใจจอดอยู่ที่ภูบาล
องอาจสมชายชาติทหาร
อ่อนหวานชื่นใจไม่จิตจาง
แต่จิตคิดอาวอ้างชนาง
จำใจจำนางเห็นรัก
ถึงดวงหฤทัยพระทรงศักดิ์
พระจะไม่หักหน้าภา ฯ

ท้าวทุษยันต์ศรีศตอบนางในบทร้องทำนองเพลงกลินลากระท่อมว่า

พั่งคำ	
เจ้าอย่าพะวุงสูงกา	ช่างหวานจำเริญเกษมสันต์หรรษา
โถมนางแนงนอยช้อยชด	จะบอกแกงพะงาญูยาใจ
ฤทธิ์รักจูงจอยอดใจ	งามหมคหาที่ติมิไค
กามะเทพพะนงองอาจ	คือไฟเผาดวงหทัยา
ศรีศักดิ์ไก่ออยู่แหบอุรา	ผาดแผลงศรีแซมแกมบุปผา
ตั้งแต่ประสูตพบสมุร	หอมชื่นนาसानายินดี
กลัวแต่เจ้าจะไม่ไยดี	จิตพิณรูณุดังไฟ
ถารูวานองรักสมัตตบาง	พิจังไมกลามาวอน
ขอเซยพอวายหายรอน	ที่ไหนพิจะห่างดวงสมร
	บึงอรออย่าตัดอาไลย ฯ

ฉากรักระหว่างนางศกุนตลากับท้าวทุษยันต์ในอภิชาตยานศาสนาคุณละ เป็นบทโต้ตอบซึ่งประกอบด้วยบทอุปมาที่กินความลึกซึ้ง มีความสมจริงและให้ความรู้สึกถึงความทุกข์ทรมานของผู้ตกอยู่ในห้วงรักได้เป็นอย่างดี ดังที่นางศกุนตลากล่าวว่า พระกามเทพทรงแผดเผานางอย่างรุนแรงยิ่งนักทั้งในเวลากลางวันและเวลากลางคืน ท้าวทุษยันต์ศรีศตอบนางว่า พระกามเทพเพียงแต่แผดเผานางเท่านั้น แต่สำหรับพระองค์แล้ว พระกามเทพถึงกับเผาจนมอดไหม้ไปเลยทีเดียว ซึ่งเป็นคำพูดที่ต้องการแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงทุกข์ทรมานเพราะความรักยิ่งกว่านางหลายเท่านี้ บทอุปมาที่ว่า กลางวันทำให้ดวงจันทร์ซีดเซียว แต่จะไม่สามารถทำให้กอบัวกุ่มหีบคิยิวได้เลย (เพราะเหตุว่า บัวกุ่มหีบคิยิวเฉพาะเวลากลางคืน) เป็นบทที่เปรียบเทียบว่า พระกามเทพคือกลางวัน ท้าวทุษยันต์คือดวงจันทร์ และนางศกุนตลาคือกอบัวกุ่มหีบคิยิว เป็นบทอุปมาที่ลึกซึ้งและให้ความสมจริงเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ ฉากรักซึ่งเป็นบทโต้ตอบระหว่างนางศกุนตลากับท้าวทุษยันต์ มีใจความไม่ตรงกับในอภิชาตยานศาสนาคุณละ และดูจะเป็นบทรักตามแบบแผนของวรรณคดีไทย คือ เป็นบทเกี่ยวพาราสี ชมความงามของแต่ละฝ่าย และจบลงด้วยการเปิดเผยความในใจและความปรารถนาที่ซ่อนเร้นอยู่ บทอุปมาที่ว่า ผู้ตกอยู่ในห้วงรักคือผู้ที่ต้องศรของพระกามเทพ และฤทธิ์ของความรักคือไฟที่เผาใจนั้น ไม่ลึกซึ้งและไม่ให้ความรู้สึกสะเทือนอารมณ์เท่ากับในอภิชาตยานศาสนาคุณละ

5. ตอนคำสั่งสอนของพระกัณณะ

ในองก์ที่ 4 ของอภิชาตญาณสากุนตละ เป็นฉากที่นางศกุนตลาจะจาก
 อาศรมไปเมืองหัสตินาปุระ องก์ที่ 4 นี้ได้ชื่อว่าเป็นองก์ที่ดีที่สุดในอภิชาตญาณสากุนตละ
 และคำประพันธ์บทที่ 18 ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระกัณณะที่ให้แก่นางศกุนตลา ก็เป็นคำ
 ประพันธ์หนึ่งในสี่บทขององก์ที่ 4 ที่ได้ชื่อว่าเป็นคำประพันธ์ที่ดีที่สุด ใจความของ
 คำประพันธ์บทนี้ว่า

ลูกจงปรนนิบัติรับใช้ผู้หลักผู้ใหญ่ จงปฏิบัติตนต่อหญิงผู้ร่วมสามีฉัน
 เหมือนรัก จงอย่าตอบโต้ด้วยความโกรธเมื่อสามีทำให้ลูกต้องขุ่นเคือง
 จงเป็นคนสุภาพอ่อนโยนอย่างขิงต่อเหล่าบริวาร จงอย่าเป็นคนเย่อ-
 หยิ่งในเวลามีบุญวาสนา ด้วยความประทุष्टิเช่นนี้ หญิงสาวยอมจะ
 ใดดำรงตำแหน่งหญิงแม่เรือน ส่วนหญิงผู้มีความประทุष्टิตรงกันข้าม
 ย่อมจะเป็นความอับมงคลของตระกูล

ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 2 ของบทพระราชาธิพนธ์ พระกัณณะ
 สั่งสอนนางศกุนตลาว่า

อนึ่งหญิงจำคำสั่งสอน	บังอรผู้ยอดแสนหา
จงเฝ้าปรนนิบัติภักศดา	อย่าทำไหของชังใจ
ถึงแม่เธอมิเมื่อย่อน	สักพันหมื่นตัดทิ้งส่ำให้จงได้
อย่าปากจัดคัดจางกับผู้ใด	ตั้งใจมันอยู่ด้วยภักศดี
จงตั้งจิตคิดเมตตาแก่ข้าพาส	อย่าตวาดคอยาบนัจจุ
ใครผิดคอยสอนคอยตี	ใครคิดบ้ำเห็นใจให้ควรการ
อย่าเห็นแก่ตัวมีมหาสุข	ทานทุกขเจ้าทุกขช่วยกับทาน
เมื่อยคี่เป็นพี่ชนาน	เมื่อยครานเป็นเสนียดกรอบครว ๔

คำสั่งสอนของพระกัณณะในอภิชาตญาณสากุนตละและในบทพระราชา
 ธิพนธ์มีใจความแตกต่างกันบางประการ ในอภิชาตญาณสากุนตละ เป็นคำสั่งสอนหลักการ
 ประพฤติตนของหญิงผู้ต้องไปอยู่กับครอบครัวของสามีว่า จะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อ
 ทุกคนในครอบครัวของสามี นับตั้งแต่ญาติผู้ใหญ่ลงมาจนถึงข้าทาสบริวาร นางจึงจะ
 ประสบความสุขและได้รับตำแหน่งหญิงแม่เรือน ส่วนในบทพระราชาธิพนธ์ คำสั่งสอน
 ส่วนใหญ่ เน้นความจงรักภักดีต่อสามีและความมีเมตตากรุณาต่อข้าทาสบริวารเท่านั้น
 ซึ่งนับว่ามีใจความน้อยกว่าในอภิชาตญาณสากุนตละ

6. คอนนางศกุนตลาตัดพ้อท้าวทุษยันต์

ในองก์ที่ 5 ของอภิษยานุสาสนุกละ เมื่อท้าวทุษยันต์ปฏิเสธไม่ยอมรับนางศกุนตลา นางได้ตัดพ้อท้าวทุษยันต์ ในบทร้อยแก้ว 3 ตอนว่า

ข้าแต่อารยบุตร(นางหยดพุด) บัดนี้ เมื่อการวิวาห์เป็นที่เคลือบแคลงสงสัย คำนี้ก็มิใช่คำเรียกที่สมควรอีกต่อไป ข้าแต่พระผู้สืบเชื้อสายปुरु ในอาศรมมัท ในกาลก่อน พระองค์ได้ให้สัญญาและได้เอาอกเอาใจ หม่อมฉันผู้เผยหัวใจแด่พระองค์ด้วยความรัก แล้วมันเป็นการสมควรละหรือที่พระองค์จะปฏิเสธหม่อมฉันด้วยถ้อยคำเช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้อนารยะ พระองค์ทรงตัดสิ้น(ผู้อื่น) ด้วยการอนุมาทกับพระหฤทัยของพระองค์เอง ชายอื่นใครเล่าจะประพฤติกุติไฉนยิ่งพระองค์ผู้สวมเสื้อเกราะแห่งคุณธรรม เสมือนบ่อน้ำที่คลุมด้วยหญ้า

แน่ทีเดียว หม่อมฉันผู้ถูกกระทำให้เป็นหญิงแพศยา ผู้มอบความไว้วางใจในเชื้อสายแห่งปुरु เป็นผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือของชายผู้ไม่น่าฝงอยู่ที่ปากแต่มียาพิษอยู่ที่หัวใจ

ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 3 ของบทพระราชนิพนธ์ นางศกุนตลาตัดพ้อท้าวทุษยันต์ ในบทรื่องทำนองเพลงคำหวานว่า

โอว่าทรงภพโปรพรราช	องอาจตั้งพระยาราชาสีห์
เสด็จยังฟากฝั่งมาลินี	แทบทีสำนักสิทธิอาจารย์
ริน ๆ ขึ้นจิตตติคนาสา	หอมกลิ่นมัลลิกาอ่อนหวาน
กุมรินกล้วกลิ่นสุคนธาร	กลิ่นประสานรสรักสมัคกับ
โอว่าบุษบากลิ้นหอมโหย	มาราโรยราวสิ้นยามวสันต์
โอรักหักโค่นในเร็วพลัน	ยังมีทันจะใดก็เดือน ๆ

ในบทรื่องทำนองไอ้ปี่ว่า

ไอ้ศกุนตลานิงจาเอ๋ย	กระไรเลยอาภัพยิ่งกว่าเพื่อน
เสียแรงรักมั่นใจไม่แช่เชื่อน	รักมาเลือนลับไปไม่นานภา

และในบทรื่องทำนองเพลงไอ้โลมนอกว่า

ทรงภพ	ผู้ในโปรพทือสาย
พระองค์เองไม่มีขาง आय	พุดงายยอนชอกกลอกคำ

มาหลอกมดมุขมเล่นเสียเปล่า ๆ	ทิ้งข้าคอยคร่ำครวญเคঁร่าทั้งเข้าคำ
เค็ดดอกไม้มไปชมดมจนชำ	ไมตองจตตองจำนน้ำภา
เหมือนผู้ราชของเบาเขาลักทรัพย์	กลัวเขาจับวังปรอไม่รอนา
จงทรงพระเจริญเกิดราชา	ซาชอลาแต่บัดนี้ไป ๆ

บทตัดพ้อของนางศกุนตลาในอภิษฐานศากุนตละ เป็นบทตัดพ้อซึ่งประกอบด้วยบทอุปมาที่กินความลึกซึ้ง ให้ความรู้สึกสะเทือนอารมณ์อย่างรุนแรงในถ้อยคำสั้น ๆ และสุภาพ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์เป็นบทตัดพ้อซึ่งให้ความถึงความหลังค่อนข้างจะละเอียด ในบทรองตอนที่ 3 เป็นบทตัดพ้อที่รุนแรง เช่น ใช้คำว่าไม่มีอย่างอายุ บทอุปมาลึกซึ้งสู้อภิษฐานศากุนตละไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทตัดพ้อตอนที่ 3 ในอภิษฐานศากุนตละ เปรียบท้าวทุษยันต์เป็นชายผู้มั่งมีซึ่งอยู่ที่ปากแต่มียาพิษอยู่ที่หัวใจ ส่วนในบทพระราชนิพนธ์ เปรียบท้าวทุษยันต์เป็นผู้ร้ายที่เขาลักทรัพย์ และวังเตลิดหนีเมื่อกลัวเขาจะจับได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว บทตัดพ้อในอภิษฐานศากุนตละเป็นบทร้อยแก้วสั้น ๆ ซึ่งประกอบด้วยบทอุปมาที่กินความลึกซึ้งกว่าในบทพระราชนิพนธ์ ในบทพระราชนิพนธ์นั้นเป็นบทรองที่เหมาะสมจะแสดงท่ารำ เพราะแต่ละคำสะท้อนเป็นท่ารำได้

7. ตอนพรรณนาความเศร้าโศกของท้าวทุษยันต์

ในองก์ที่ 6 ของอภิษฐานศากุนตละ วาตายนผู้เป็นกรมวังได้กล่าวถึงสภาพของท้าวทุษยันต์ นับตั้งแต่ได้ทอดพระเนตรเห็นแหวนและทรงระลึกถึงนางศกุนตลาในคำประพันธ์บทที่ 5 ว่า

พระองค์ทรงเบื่อหน่ายต่อสิ่งที่น่าเกลียดพิสดาร พระองค์ไม่มีหม่อมมตรี
เฝ้าแทนทุก ๆ วันนุอย่างเช่นครั้งก่อน ทรงใช้เวลากลางคืนเฝ้าทรง
บรรทมไม่หลับให้ผานไปด้วยการกลิ้งเกลือกพระองค์บนแทนบรรทม
ด้วยความสุภาพอ่อนโยน พระองค์ศรีสเรียมเกล้าสนมกำนัลด้วยคำ
ที่เหมาะสม และเมื่อทรงเรียกชื่อของนางเหล่านั้นผิดพลาด
พระองค์ก็ทรงประหม่อายอยู่เป็นเวลานาน

ท้าวทุษยันต์ทรงรำพึงถึงพระองค์เองในคำประพันธ์บทที่ 8 ว่า

ใจของเรานี้ได้ผ่านพ้นความมืดซึ่งขวางกั้นความทรงจำแห่งความรักของเราที่มีต่อธิดาของพระมุนีแล้ว
แต่ในเวลาเดียวกัน พระกามเทพผู้ปรารถนาจะชิงเรา ก็ได้เล็งธนูซึ่งมีศรคือขอมะม่วง

ท้าวทุษยันต์ทรงระลึกถึงภาพของนางศกุนตลาในขณะที่ถูกปฏิเสธจากพระองค์ในคำประพันธ์บทที่ 9 ว่า

เมื่อนางได้รับการปฏิเสธจากพื้น นางพยายามที่จะติดตามพวกพ้องของนางไป
นางหยุดชะงัก เมื่อศิษย์ของบิดาผู้เสมือนกับบิดาของนางได้พูดเสียงดังว่า "เธอจงหยุดนะ"
นางหันกลับมามองเราผู้โหดร้ายอีกครั้งหนึ่งด้วยสายตาที่เปียกชุ่มด้วยหยาดน้ำตา
สิ่งนี้แหละที่ทำให้เราต้องเจ็บปวด เสมือนต้องศรที่อาบด้วยยาพิษ

ในตอนที่ 2 องก์ที่ 2 ฉากที่ 2 ของบทพระราชนิพนธ์ เป็นบทร้องพรรณนาความเศร้าโศกของท้าวทุษยันต์ขณะทอดพระเนตรเห็นแหวนที่ระลึก ในทำนองเพลงซำว่า

เมื่อนั้น	พระจอมอาณาจักรเป็นใหญ่
พิศอำมรงค์แก้วแววไว	ภูวนัย โศกสัลยพระธนะฯ

ต่อด้วยบทร้องทำนองเพลงปี่แก้วนอชว่า

ไอศกุนตลาเมียวขวัญ	ยิ่งกว่าชีวันเสนาหา
เคียงแรงรักสมัดสมานมา	ควรหรือพญาลีมอนงค์
ชรอยมีผีร้ายหมายรังแก	จึงคลใจให้แลพะวงหลง
แกล้งทำให้ลิมโถมขง	วงงงเหมือนหลับสนิทนอน
บ้านนี้เหวี่จะอยู่ไหน	ใครจะพิทักษ์ดวงสมุทร
ภาอยูกลางป่าพนาคร	อกตอนอวางวางอยู่กลางไพร
ดูว่ากัลยาจะโกรธพิ	เจ้าหลบลิไปซ่อนอยู่ไหนไหน
พนสิรอนเหลือใจ	ราวไฟเผาผลาญปานตาย

และต่อด้วยบทรองทำนองเพลงอกทะเลสองชั้นว่า

ยิ่งแลดูแหวนที่แหวนรัก	ทรงศักดิ์ยิ่งค้ำถึงไฉนฉาย
รอนกลุ่มร่มทิววรวงาย	พระลือสายคลึงคลุมกลุ่มมกล
สุดลูกจากเคียงไปเมียงมอง	หงษ์ในหงอนนอกหงอนทุกแห่งหน
เห็นเงาจิตวาจางนวมล	กลาวยุบลูเชื่องชวนแวลนาง
เห็นสาวสรรก้านัลที่นึ่งเฝ้า	พระผานเฝ้าของจิตคิดยัดขวาง
สำคัญวานินทาถักนอญพลาจ	กริ้วห่างทางไฉนไม่ปราณี ฯ

สภาพความเศร้าโศกของท้าวทุษยันต์ในอภิษฐานศากุนตละและในบทพระราชนิพนธ์มีความแตกต่างกัน ในอภิษฐานศากุนตละ พรรณาสภาพของท้าวทุษยันต์ที่ถึงแม้จะทุกข์โศกเพียงไรก็ตาม ก็ยังคงดำรงสติสัมปชัญญะไว้ได้ ไม่ถึงกับคลุ้มคลั่งอย่างในบทพระราชนิพนธ์ การระลึกถึงความหลังในคำประพันธ์ที่ ๘ เป็นการพรรณานึ่งประกอบด้วยบทอุปมาที่ให้ความรู้สึกสมจริง ให้ภาพพจน์แจ่มชัด และให้ความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ ในบทพระราชนิพนธ์ เป็นการพรรณนาถึงนางศกุนตลาว่า นางจะไปอยู่ที่ไหน จะได้รับความลำบากเดือดร้อนประการใด และแสดงภาพท้าวทุษยันต์ที่เศร้าโศกจนถึงกับคลั่ง

ความแตกต่างกันในตอนนี้ แสดงลักษณะเฉพาะของละครสี่สัณสุต และละครไทย ในละครสี่สัณสุต พระเอกจะต้องเป็นวีรบุรุษ จะต้องสุภาพอ่อนโยน และเป็นบุคคลในอุดมคติ แม้จะประสบกับความเศร้าโศกหรือความผิดหวังหนักหนาแสนสาหัสเพียงใดก็ตาม ก็จะต้องยังคงความเป็นพระเอกในอุดมคติไว้ได้เสมอ ในขณะที่ในละครไทย พระเอกไม่จำเป็นจะต้องเป็นบุคคลในอุดมคติ หากดูจะเป็นคนจริง ๆ เหมือนมนุษย์ธรรมดาทั่วไป คือ คลุ้มคลั่งได้ในยามที่ประสบความทุกข์ คำประพันธ์ในบทพระราชนิพนธ์มีบทอุปมาที่ต่างออกไป ไม่ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์และความรู้สึกสมจริงเท่าในอภิษฐานศากุนตละ

บทละครเรื่องอภิษฐานศากุนตละของกาลิทาสกับพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความคล้ายคลึงกันในส่วนสำคัญ คือ ในส่วนที่เป็นแกนของเนื้อเรื่อง ส่วนที่แตกต่างออกไปนั้นเป็นส่วนปลีกย่อย คือ ส่วนที่เป็นรายละเอียดบางประการในด้านรูปแบบของละคร เนื้อเรื่อง ตัวละคร

บทบาทของตัวละครสำคัญ และในตำนานวรรณศิลป์ หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว บทพระราชนิพนธ์เรื่องศกุนตลาเป็นฉบับที่ขียนย่อกว่าภิชฎานศกุนตละในทุกด้าน ตั้งแต่ในก้านเนื้อเรื่อง บทรำพึงรำพัน บทชมโฉม บทรัก บทพรรณนาความเศร้าโศก บทพรรณนาเหตุการณ์ในรายละเอียด และรวมทั้งบทอุปมา อาจจะกล่าวในอีกแง่หนึ่งได้ว่า บทพระราชนิพนธ์เรื่องศกุนตลาเป็นละครรำและละครร้องแบบไทย สมดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกประการ